
DE STERKTE VAN HET OUDE LEVEN

DOOR

G. SEVENSMA—THEMMEN

I.

Elken morgen zat ze op dezelfde plaats tegenover het portret en als ze na de boterham aan het bijbellezen toe was, dan moest ze even naar hem opzien, als om vergunning te vragen, dat zij het nu maar deed. Ze las hardop, want dan werden haar gedachten bij de zinnen vastgehouden door het geluid van haar eigen stem, het geluid, dat haar zoo nieuw en hard leek bij het uitspreken van de oude, bekende woorden, die in haar bewaard lagen met de muziek van zijn klank. Maar ze had tenslotte toch dit vreemde, dit van-haar-alleen aangedurfd, omdat anders haar immer-naar-het-verleden-reizende gedachten telkens wegzwierven. Ze wilde steeds nog luisteren, ook nu hij niet meer tot haar spreken kon. Haar heele leven was eigenlijk één luisteren geweest, als kind naar den vader, die met weinig woorden getracht had hun de dubbele opvoeding van vader en moeder beide te geven, en van heel jonge vrouw af naar den man, die haar schuchtere wezen omklankt had met de muziek van zijn liefde. Ze was nooit moede geworden te luisteren, haar innerlijk had nooit zijn woorden weg willen dringen, zijn woorden van raad, zijn woorden van terechtwijzing ook wel, ze wist zichzelf zoo klein en wankel in het groote leven, dat bij elke beslissing, die er genomen moest worden, bij elke keuze, waarvoor ze kwam te staan, haar vragende blik allereerst ging naar hem — hij zou het wel weten. Hij schertste er wel eens over:

„Maar, kindje, dat kun jij immers veel beter dan ik. Je bent altijd zoo bescheiden,” maar dan dacht ze meteen dankbaar: maar ik kan het door jou.

En nu hij er niet meer was — nu kon ze niets meer, dacht ze. Of eigenlijk, nu kon ze misschien nog één ding: hardnekkig verdedigen alles, zooals het was geweest met hem en afweren al het nieuwe, het vreemde, dat binnen wilde dringen van haar-alleen.

Toch kon ze haar leven niet dichtsluiten voor dit nieuwe. Het wonen hier al, in een andere omgeving, in een kleiner huis, waar de oude, zware meubels haar soms zoo wonderlijk stonden aan te staren, alsof ze wilden vragen:

„Wat doen we hier eigenlijk, jij en wij?”
zette haar elken morgen met een verschrikt gezichtje tegenover den nieuwen dag.

Ja, wat doen we hier eigenlijk? Zoo vroeg ook zij zich telkens af. Maar de jongens hadden besloten: ze moest maar bij de familie gaan wonen, dat was gezellig, voor hen ook veel handiger om eens over te komen dan daar heelemaal in het Noorden, waar ze eigenlijk niets hadden, dat hen trok. En ze had de billijkheid van hun verlangen dadelijk toegegeven: wat moest zij, als vrouw alleen, in een stad, waar ze ondanks hun lange woon, toch nooit waren ingeburgerd? Maar wat het verstand gereede aanvaardt, wil het hart daarom nog niet altijd en toen ze den laatsten keer door het groote, holle huis liep, waar ze ieder hoekje kende, ieder reetje in de verf, iedere plank, die kraakte, had ze de neiging om ergens verscholen te gaan zitten en te smeeken:

„Och, laat me maar. Ik had het hier zoo goed. Wat moet ik met een nieuw begin aanvangen?”

Ze hadden het zoo goed gehad. Hoe wijder de kloof werd, die haar scheidde van het verleden, hoe zonniger dat onbereikbare land haar scheen vanuit haar grauwe, eenzame heden. En toch was hun leven naar het uiterlijk zoo heel simpel geweest: haar man, een stoere, eenzame werker, die weinig gewaardeerd werd op zijn kantoor en die, daardoor belemmerd in zijn promotie, zijn weetgragen geest in vrije uren trachtte te voeden met allerlei studie en zij — een altijd dribbelend, heel bescheiden huismoedertje. Men merkte hem wel op; hij was geen persoonlijkheid, die men onverschillig voorbij kon gaan,

maar voor velen was zijn geestelijke superioriteit een oorzaak tot antipathie. Haar kende men nauwelijks en alleen een enkele heelingewijde wist, hoe haar zachte, stil-zonnige leven het ongeweten middelpunt was van het gezin. En geen kon vermoeden, hoe de sterkte van den man zich altijd weer boog tot de stille omkoesting van haar vereering, waarmede zij hem zoo gulweg schonk, wat de buitenwereld hem onthield. Hij voelde zich in zijn dagelijksch werk dikwijls als de gebondene, die met stroeve gebaren tracht nog iets zoo goed mogelijk te doen, maar zoodra zijn huisdeur hem binnensloot in de veiligheid van zijn eigen home en al het andere buitenhield als het verre, vreemde, dat hem niet meer raken kon, kwam de ontspanning over hem, lieten de handen los en over zijn bleek, strak gezicht daagde de zweem van een glimlach, als hij zijn huiskamer binnentrad. Zij zag het met een eersten blik en 't was haar een zoete pijn, dat zij hem dat vermochten te geven — de jongens en zij. Want de jongens namen hem van zijn binnenkomen af in beslag, heel den dag hadden ze hun ervaringen voor hem opgegaard en na zijn moeilijke eenzaamheid dook hij nu met hen onder in de vragen en den jool van hun kinderleven. Ook in den jool, hun huiskamer daverde dikwijls van den lach en Moeder moest wel eens wat wanordelijkheden door de vingers zien. Zij kon het niet van zich verkrijgen, belemmerend tusschenbeide te treden; als straks de jongens naar bed waren, zou ze wel weer opruimen, troostte ze zich en luisterde met een glimlach naar hun schallende vreugd.

Ze luisterde zooveel — de Moeder. Door den dag naar de verhalen van haar beide kinderen, die wel bij haar kwamen met de explosie van hun plotselinge, geweldige ondervindingen, maar die, wat dieper in hun hart lag aan vragen en ervaringen, bewaarden voor den Vader, die raad voor alles wist. En 's avonds luisterde zij naar haar man, als hij haar deelgenoot maakte van wat hij dien dag als last ontvangen had of haar mee wilde laten genieten van wat zijn geest aan rijkdom ontving. Zij vond, dat dit al het minste was wat zij kon doen — luisteren. Zij zag wel eens bewonderend naar andere moeders, die handelend en richtend optraden in het leven van hun

kinderen, maar voor zij de eerste poging daartoe zou willen doen, had ze al lang hulpeloos opgezien naar haar man. Nee, dacht ze dan, daar was zij niet bekwaam voor, dat kon ze niet. 't Was maar gelukkig, dat bij haar jongens de vader zoo'n vaste stuur en richting gaf.

En ze wist niet, dat ze in haar stille, begrijpende luisteren het kostelijkste werk deed, dat als een schat bewaard lag in het leven van haar man en kinderen. Een schat, waarvan nu nog niemand wist dan de Vader alleen. Al kwamen de jongens, vooral in het grooter worden, altijd bij hem, al scheen hij steeds als een kameraad in het middelpunt van hun belangstelling te staan, veel meer dan zij zelf vermoedden, oefende Moeders stille doen zijn invloed op hen uit, leefde, het meest in oogenblikken van ziekte en zorg, Moeders liefde als een troost om hen heen. En hij dacht wel eens: misschien — als ik er niet meer ben — dat ze 't dan bemerken.

Ze kozen geen van beiden Vaders loopbaan, een onuitgesproken tegenzin hield hen daarvan terug. Johan werd leeraar en Koos, die van kind af had zitten knutselen met raadjes en schroefjes, kreeg, na een grondige technische opleiding, een plaats als bedrijfsleider in een fabriek in het Zuiden van het land. Zoo bleven de oudjes met z'n beiden achter, maar in de vacantes was het, of het jonge leven opnieuw openbloeide: bij de verhalen van zijn jongens kwam er een nieuw levensverschiet, kwamen er nieuwe mogelijkheden voor den Vader zelf opdoemen. De bitterheid over de ondervonden teleurstellingen verzachtte, hij mocht het immers nog weer overdoen — in zijn kinderen! En als hun bestaan maar vrijer en rijker mocht zijn dan het zijne, wat deerde het dan, of hij tot het afgaan van zijn dagen een gebondene bleef? Wat hij miste in zijn maatschappelijk werk, dat ontving hij immers met handvullen overvloeds in zijn huiselijk leven: liefde en waardeering. Hij zag zijn jongens groot worden zonder zorgen, waar andere ouders gebukt gingen onder het leed, dat opgroeiende kinderen hun aandeden. Zijn huis had nog altijd voor hem dezelfde lokkende vriendelijkheid als toen hij het nieuw en jong met zijn vrouw had gebouwd. Zou hij God dan niet danken voor zooveel zegeningen?

Toen, terwijl zijn dankbare deemoed hem verzoende met wat er aan bitteren en krenking voor hem was geweest, terwijl zijn leven zich in hem toesloot tot een gaaf geheel, goed, omdat het van God kwam, voegde de Werkmeester plotseling de laatste schakel in en nam de keten weg.

Niemand had het verwacht, hij leek nog zoo sterk en robust, hij praatte nooit over ouder-worden of over een naderend einde. Maar hij leefde wel naar het einde toe, dat had zijn vrouw geweten aan duizend kleine dingen, aan den toon van zijn bijbellezen, aan de mildheid, waarmee hij het leven aanzag, aan den glans, die de matheid van zijn gezicht verklaarde. Zij had geweten en eigenlijk toch niet willen weten, omdat ze de gedachte aan de vereenzaming, waarin zij achter zou blijven, niet aandurfde. Hoe moest dat gaan — zij, die altijd achter hem geschuild had in alle stormen, die God over hen losliet en dan — alleen, zonder bescherming, midden in het woeden van alle winden? Niet meer geborgen in zijn liefde, maar arm en beroofd, een klein, eenzaam mensch, die nooit geleerd had alleen te gaan?

Maar toen Gods hand hem gelegd had in de groote rust en ze neerzag op zijn stille, vredige gelaat, moest haar klein-egoïstisch bekommeren wel zwijgen en waren de tranen, die zij schreide, niet van leed om wat zij verloor, maar van een weenende blijdschap om de zaligheid, die hij van zijn Heiland ontvangen had.

II.

Mevrouw Godewaard zocht met haar breiwerk het schimmetje bleeke winterzon, dat nog even fleurde in het hoekje van de kleine voorkamer. Ze kon vanaf dit plaatsje de laan afzien en meteen het oog houden op de werkzaamheden van het nog-kinderlijke daghulpje, dat nu bezig was de tafel af te ruimen en dan de kamer moest doen. Het was haar eigenlijk alles zoo vreemd nog: in haar oude huis had ze een al-bejaarde, vertrouwde dienstbode gehad, die in de dagelijksche zorgen en beslommeringen deelde als een lid van het

gezin en die haar maar noode alleen gelaten had, toen ze van woonplaats veranderde. En nu was haar eenige aanspraak dit schuwe kind, dat wel haar best deed, maar dat voor de oude vrouw meer schichtig ontzag dan genegenheid had. Enfin — het was toch maar het beste zoo, een vreemd meisje heelemaal bij zich in huis, daar schrok ze ook wat van terug, ze kon het met dit kleine ding en zoo nu en dan eens een werkster best af in haar peuterige huisje. En als de jongens kwamen — dan waren ze onder elkaar — dan stoorde geen vreemd gezicht de gezamenlijke herinneringen.

Als de jongens kwamen — Ze staarde naar buiten in de grijze, wintersche dorpslaan, waar de huisjes kouwelijk achteruitgedoken stonden, waar wat traag morgenbeweeg langs ging van een melkkar of een slagersjongen, fluitend op zijn fiets. Wat trok het al naar de Kerst, ze moest er nu heusch aan gaan denken, het hielp niet meer, of ze tegen zich zelf zei: o, dat duurt nog zoo lang — Nee, het duurde niet lang meer — straks zou het Kerstfeest zijn — en dan —

Ze had zoo gehoopt, dat ze bij haar zouden zijn. Maar Johan had een paar dringende vergaderingen — misschien, dat hij Oud en Nieuw nog over zou komen — en Koos kon van te voren niets zeggen, dat hing heelemaal af van den gang van het werk: het kon evengoed niet als wel zijn. Het vorig jaar, bij Vaders leven, was hij ook niet thuis geweest, hij had een veel meer wisselvallig bestaan dan Johan. Ze waren allebei al eens komen kijken dit najaar, hoe ze hier zat, maar ze had ze samen nog niet aan haar tafel gehad en daarnaar verlangde ze, naar den naglans van het oude gezinsleven, al moest daar dan nu ook altijd een smartelijke gebrokenheid in zijn.

Het tuinhekje klapte en ze keek op van haar dwalende gedachten. Hé — Frans al, zoo vroeg op den morgen — wat zou die hebben? Terwijl hij over het grintpaadje toeliep op de deur, kon ze scherp zijn profiel zien en het viel haar op, hoe oud hij werd, hoe beverig en rimpelig de lijnen in zijn gezicht waren. — Och, ja, Frans ook al — gelijkmoedige, fleurige Frans ook — ze werden allen te zamen oud. Eén echter was niet oud geworden — haar eigen man. — Hij was neergeveld als een nog krachtige boom en nooit zou haar geest

hem uitgeteerd — afgeleefd zien — Hij was van haar heengegaan zooals hij naast haar geleefd had: een mensch van kracht.

„Ja,” schrok ze weer op, toen de klopp op de deur herinnerde aan het bezoek, dat kwam.

De oude man trad de kamer binnen. Ze leken op elkaar, deze broer en zuster, ze hadden hetzelfde glanzend-kinderlijke in hun verouderende gezichten.

„Zoo, zus, goeien morgen. — Heb je 't zonnetje opgezocht? Je hebt gelijk, 't is buiten bar guur.”

„Dag, Frans. — Doe je je jas niet even uit?”

„Nee — nee — dank je. Ik blijf maar een oogenblik. Maar ik zeg tegen Frouke: dan ga ik meteen maar even.”

Ze zag vragend naar hem op, want achter zijn laatste woorden lag een heenwijzing naar iets moeilijks, dat komen ging.

Hij keek even om naar de andere kamer, maar het kleine meisje was in de keuken gebleven.

„Heb je al nader bericht van de jongens?” vroeg hij zacht en beschroomd.

„Nee,” antwoordde ze met een pijnlijk trekken om den mond, alsof het haar tot schande was.

„Nu, daarom,” zei hij, zijn moed verzamelend. „Kom dan de Kerstdagen bij ons. Frouke zei ook: wat zal ze nu die beide dagen in dat stille huis — Dan komen alle herinneringen maar boven. Ze kan immers veel beter bij ons zijn, dan heeft ze aanspraak en als de kinderen dan nog eens aankomen” —

Hij hield in, want tegenover hem schudde ze het hoofd met bevende lippen.

„'t Is heel vriendelijk van jullie, Frans,” sprak ze haperend. „Maar ik kan het toch niet doen.”

„Waarom niet?” drong hij aan. „Je zegt zelf, dat je geen nader bericht van ze hebt en 't plan is, dat ze niet zullen komen. Er is dus geen reden, waarom jij thuis zou moeten blijven.”

Ze haalde even diep adem. Het was zoo moeilijk iets duidelijk te maken, iets, dat eigenlijk niets is.

„Nee, die is er ook eigenlijk niet. Maar voor mij is hij er wel. Ik kan de deur niet sluiten, ik zou geen oogenblik rust hebben. Stel je voor, dat een van de jongens voor een gesloten deur kwam. Je zult misschien zeggen: nu, wat dan nog — dan komen ze bij ons. Och, ja, dat is ook zoo. Maar ik kan het toch niet doen, Frans. Ik moet het ouderlijke huis voor hen openhouden, ik moet klaar zijn.”

Hij keek haar een oogenblik zwijgend aan en haar hulpeloze, smeekende blik maakte hem zijn verzoek tot een wreedheid. Het was immers ook zoo — hij begreep het best — ze wou niet uit huis, als een van de kinderen nog eens kwam. Hij had het ook al tegen Frouke geopperd, maar die was veel practischer, die zei:

„Nou, maar voor die mogelijkheid hoeft zij toch geen twee dagen in eenzaamheid te zitten. De jongens kunnen den weg naar ons toch zeker ook nog wel vinden, hoop ik.”

Och, ja — och, ja — maar dat was het toch eigenlijk niet. Frouke begreep dat zoo niet, die vond het niet goed, dat Anne ook maar de kans liep de Kerstdagen alleen te zijn en daarom had ze 't al bedisseld, dat ze dan maar bij hen moest komen — ze greep altijd de gelegenheid aan om voor een ander een pleziertje te bedisselen — voor hij er eigenlijk nog goed over gedacht had. En ja, als Frouke 't zoo zei: „Ze moet niet zitten te prakkizeeren, 't is de eerste keer na zwagers sterven,” dan moest hij erkennen: „Ze heeft gelijk, 't is veel beter, dat Anne bij ons komt,” maar nu hij tegenover haar stond, had hij van 't eerste oogenblik af gevoeld, dat zijn reis vergeefs zou zijn en hij kon haar geen ongelijk geven ook. Maar 't was zoo moeilijk, om het Frouke duidelijk te maken, dat het geen onwil was bij Anne, maar dat ze toch eigenlijk niet weg kón.

Zijn zuster tegenover hem had zijn gedachtengang gevolgd naar zijn huis, want ze zei ineens:

„Je moet vooral aan Frouke zeggen, dat ik het erg hartelijk van haar vind, zoo aan mij te denken. Maar — ik moet klaar zijn — voor de kinderen. Ik hoop, dat ze dat begrijpt.”

Maar ze wist tegelijk, dat Frouke 't niet zou begrijpen. Frouke rekende niet met zulke onwezenlijke dingen, voor die was alles heel

nuchter en tastbaar. En ze zuchtte even. Och ja, 't was wel gezellig voor haar, de aanspraak van de familie, maar eigenlijk — kwam die gezelligheid te laat, ze kon haar leven er niet meer voor openstellen, 't was altijd te stroef-gesloten geweest voor wat van buiten kwam. Eenzaam, maar rijk hadden ze geleefd „in hun vesting,” zooals de jongens wel eens schertsend zeiden en ze had nooit hinder gehad van de eenzijdigheid van hun rijkdom. Om de kinderen hadden ze in de latere jaren wel eens omgang gehouden met ouders van kameraden, maar 't was altijd een verluchting, als ze weer met elkaar alleen waren. Voor de jongens eigenlijk ook. Ze konden goed opschieten met schoolvrienden, ze waren in het huis van hun kameraden graag-geziene gasten, maar 't mooiste van alles was toch een vrije avond van Vader thuis en dan in hun jongensjaren sjoelen of andere spelletjes doen en later, in hun rijpenstijd, een rustig gesprek over de onderwerpen, die hun aan het hart lagen.

En met den eerlijken jongensspot voor eigen zwakheden kon Johan dan soms kribbig zeggen:

„Och, kom, Koos, laten we d'r es uit gaan. We zitten ook net altijd als kikkers op een kluitje.”

Maar de heldhaftigheid duurde gewoonlijk niet lang en met een glimlach van vergevende teederheid keken Vader en Moeder elkaar aan, als na niet zoo heel lang de buitendeur weer ging. Thuis — thuis.

Als ze uit logeeren gingen naar de familie, die allemaal ver af woonde, konden ze zich uitbundig verheugen op hun uitstapje, maar ze zeiden elkaar nooit, dat ze zich nog veel meer verheugden op de thuisreis.

Dat was zoo gebleven, ook in den studententijd en later, toen ze hun maatschappelijke plaats ingenomen hadden. Een paar vrije dagen — naar huis. — Maar steeds meer strekte het groote leven de eischende hand uit naar hun tijd en hun kracht, steeds meer krompen de oogenblikken van intimiteit in huis. Totdat hun „vesting” uiteengeslagen lag, omdat de dappere verdediger op den muur was gevallen. Zouden ze nu ook behoefte hebben, schuts en kinderlijke veiligheid te zoeken bij de moeder, die uit de puinhoopen toch weer poogde te bouwen? En die de wacht betrok bij het bolwerk van hun jeugd?

Frans stond op.

„Dus —” zei hij langzaam en vragend.

„Als ze komen,” antwoordde ze opeens vief en sterk, „loopen we wel eens even aan. En anders — blijf ik thuis. — Je moet geen zorg hebben om mij, Frans, ik ben niet eenzaam — ook niet, als ik die dagen alleen moet zijn. Ofschoon —” haar lippen begonnen verraderlijk te trillen, „ik wel erg verlang, om ze dán bij mij te hebben.”

Hij knikte in begripen. Ze stonden nu naast elkaar, de beide oudjes, en zooals hij in hun kindertijd vaak beschermend neergezien had op het tien jaar jongere zusje, zoo zag hij nu naar haar met den milden weemoed van den ouden man.

„Ik weet het wel, Anne, wij kunnen je niet helpen. We zouden het wel graag willen, maar God heeft voor ieder den eigen troost. Ook voor jou. Dag, zus. Blijf maar, hoor, ik kom er wel uit. 't Is koud bij de deur.”

„Dag, Frans. Vooral dank aan Frouke.”

Hij knikte maar.

Ze bleef bij het raam hem even nakijken, hoe hij het grintpaadje afliep, wat gebogen en onzeker. Toen hij het tuinhekje sloot, keek hij naar haar en groette met de hand en ze zag een ontroering naglienzen in zijn oogen.

En ontroering beefde ook in haar om alles, wat verloren gegaan was in het groote leven, waarin ze eerst als kinderen samen waren geweest en waarin ze nu stonden, elk op zijn eigen post, met een verre liefde, die toch altijd weer tot naderen reikte. Maar de wind, dien God door hun leven had doen gaan, had hen gebogen, elk naar eigen zijde en zij konden nooit weer worden als de rechte, jonge stammetjes, die dicht opeen opschieten in de beschutting van het bosch.

Er bleef een onrust in haar, nu de dagen opengingen naar het Feest van het Licht. Als ze 's morgens met haar Bijbel zat, dan legde een stille schaamte zich over haar zoekende, dwingende gedachten, dan moest ze het belijden :

O, Heere, ik mag zoo niet. Ik kan immers geen zegen op Uw Kerstfeest vragen, als het voor mij niet Uw feest is. En als hun komen zich stelt tusschen U en mij, ach, laat mij dan alleen Uw feest mogen vieren, o Heiland. Als wij maar bij Uw kribbe mogen zijn — zij ook. — Dat is het al.

Ze wilde zichzelf vermennen, niet aan den posttijd te denken, maar voor ze 't wist, zat ze al weer in haar hoekje en keek de laan af, waar ze van verre den postbode kon zien aankomen. En als hij dan kwam — met het bundeltje in zijn hand, dat zooveel kon bevatten — en hier een hekje binnenging en daar — dan klopte de spanning in haar borst: het kon toch best zijn, dat zij nog even schreven — een van beiden. — Maar hij ging telkens voorbij — en een eenzame verslagenheid zakte in haar neer, die haar op deed zien naar het portret met een smartelijk verlangen naar de liefde en de sterkte, die altijd om haar waren geweest.

Ach, als ze nog maar samen waren — wat kon hij haar altijd plagen, als er een berichtje van de jongens uitbleef en ze naar zijn gezicht keek, telkens als hij de brieven gehaald had:

„Zit je weer op den uitkijk, moeder? Als ze je zagen zitten, schreven ze vast elke post. Ik zal je zoo eens kieken en hun dan de foto sturen, dan vergeten ze 't nooit weer.”

En zij dan:

„Ja, plaag jij maar. Je loopt zelf even hard naar de bus, als-ie maar tikt.”

Hun oude jaren waren nog vol geweest van jonge plagerijen, totdat het stil werd in hun huis, stil van den dood. En in die stilte ging ze nu het Kerstfeest tegen, het feest van de Geboorte. Hij had den ganschen feestgang nog meegevierd, want vlak na Pinksteren was hij gestorven, als de rijpe aar binnengedragen in de Hemelsche schuren. En nu stonden ze in de stilte van zijn dood voor den nieuwen feestgang — zij en de jongens. Was het wonder, dat haar hart kreunde om in de schuts van hun liefde op te mogen gaan naar de kribbe van Bethlehem?

III.

Johan Godewaard stond met een strak-verbeten gezicht voor de klas. Het was er roerig, hij had een paar malen tot stilte gemaand, maar natuurlijk — 't geval moest eerst druk besproken worden. Enfin — laat ze maar even — hij moest zelf toch ook even bijkomen — en zijn prestige was voorloopig toch weg. Ja, zoo'n rector, daar heb je steun van — werkelijk een paedagogisch genie, vooral tegenover de leeraren.

Terwijl hij zijn schare overzag, de dicht-bij-elkaar-gestoken hoofden, de steelsche blikken achteruit naar hem, ziedde opnieuw de drift in hem op en zijn strakke, samengenepen lippen hielden met moeite den hevigen toorn binnen, die naar buiten wou in snijdende woorden. Hij rechtte zich wat strakker, tikte op den lessenaar en zei met een hooge kalmte in zijn stem :

„Ziezoo — het is afgelopen. We gaan aan de les beginnen.” Het roezigde nog even na met een snel woord, een spottenden glimlach, zijn kant uit, maar zijn klare, sterke blik hield tenslotte de overhand over hun half-gedurfde tegenwerking.

Hij zette de les in en niemand zou dien middag in zijn rustige manier van uitleggen, zijn sterke beheerschen van de klas vermoed hebben, dat in hem zijn werklust en zelfvertrouwen ten bloede toe geknauwd lagen.

Hij had tot dusver met de orde niet veel moeilijkheden gehad. Er was iets in zijn optreden, dat de meeste leerlingen dadelijk tot gehoorzaamheid noopte, maar bij een enkele opstandige natuur scheen zijn woord soms plotseling de vonk in het kruit van de weerbarstigheid te werpen. Zoo was het met dezen jongen ook geweest. Een onverdraaglijk wezen, waarover de leeraren steen en been klaagden, maar dat bij den rector een wit voetje had, omdat de vader een man van invloed was. Maar daar bekommerde Johan met zijn stoere, Noordelijke natuur zich niet om. Hij had al vaker bemerkt, dat de rector een oogendienaar was, niet iemand, die een stempel drukte op de school, maar het hinderde hem niet in zijn werk : hij kon zijn eigen

paadje wel gaan, al voelde hij dikwijls de verholen critiek op zijn wijze van optreden in de uiterst-beleefde woorden van den chef. Ze waren uit verschillend hout gesneden — de eene buigzaam, de andere ijzerhard — ze moesten elk maar blijven op hun eigen terrein. Maar vanmiddag — Hij had ernstige kwestie gehad met den lastpost, dien hij van September af nu ook onder zijn leerlingen telde en het slot was geweest, dat hij hem voor na de vacantie voor een tijd den toegang tot zijn lessen had ontzegd. De zoon met dat vonnis naar Papa. Papa naar den rector, de rector in angst, de jongen was toch al niet vlug — als zitten-blijven het gevolg eens was — en Papa bleek zeer verstoord over deze behandeling van zijn zoon — sprak misprijzend van leerkrachten, die dadelijk hun toevlucht moesten nemen tot zulke „kracht”maatregelen — die daardoor den goeden naam van de inrichting in gevaar brachten. Hij hoopte, dat de rector de kwestie tot een goed einde zou brengen — hij had veel vertrouwen in het inzicht van den rector betreffende zulke gevallen — niet iedereen had tact met jongens van dien leeftijd om te gaan.

En de rector had, onder den hoogen druk van deze vermeende lofprijzing, de zaak tot een goed einde gebracht, een goed einde voor den jongen. Maar hij had — in uiterst beleefde termen — het goed recht van den leeraar met voeten getreden en daarom stond Johan Godewaard, die niet strijden kon met beleefdheidsformules, maar alleen met scherpe, eerlijke woorden, nu met een bleek-verbeten gezicht voor de klas en deed daar zijn werk.

't Was de laatste middag voor de vacantie, maar er kwam niets in van het half uurtje voorlezen, dat anders altijd als toegift overschoot. Strak en onverdroten zette hij de les voort tot aan de laatste minuut.

Toen sprak hij, innerlijk-bevend, kort en sober het dankgebed uit. Een enkele wenschte hem een prettige vacantie, maar de meesten liepen zoo het lokaal uit, al weer druk redeneerend over het gewichtige onderwerp, over den triomf, dien de rebellie behaald had in hun klas.

Johan streek zich met een vermoeid gebaar over het voorhoofd. Gelukkig, die marteling was afgelopen. Nu beneden nog afscheid

nemen van den rector en de collega's en dan — vacantie. — Als die vergadering er nu maar niet was. —

Terwijl hij de trap afliep, met het zware gevoel van ontmoediging in zich, dacht hij ineens met een schok aan zijn vader, en een benauwende ontroering vloog hem naar de keel. Was Vader ook zoo door het leven gegaan — zoo ontmoedigd — tegengewerkt — verkeerd beoordeeld? Hij zag hem nog binnenkomen met het bleeke, strakke gezicht, dat langzaam opklaarde, als hij eerst maar thuis was. — In zijn herinnering van kind was dat beeld vastgelegd, de langzaam loskomende vroolijkheid dan, als de ban van hem af was. — Hij had het toen niet begrepen, waarom Vader zoo strak keek, als hij thuis kwam, terwijl hij later de joligste van hen drieën was. Nu begreep hij het, nu eigenlijk pas ten volle en hij sidderde voor de consequentie, die hij in zich voelde rijpen: Zou hij denzelfden weg moeten gaan? Was dit de erfenis, die zijn vader hem ongeweten had medegegeven? Hij leek in zooveel dingen op zijn vader, veel meer dan Koos, moest hij dit ook aanvaarden als zijn levensdeel? Als in perspectief zag hij de komende jaren — eenzaam — vol verbeterd leed. — En niemand —

Moeder. —

Als een kreet, die uit zijn binnenste voortbrak, was die naam opeens.

Moeder was er immers. — Moeder had het gedragen met Vader — Moeder zou het dragen met hem. — Moeder was sterk — de sterkte der lange levensjaren was in haar. —

In de leeraarskamer nam hij vluchtig afscheid van de anderen.

„Tot morgen,” zeiden er sommigen, want ze zouden elkaar treffen op de vergadering.

Maar hij dacht niet meer aan de vergadering. Haastig groette hij ook den rector, die nog een zinspeling duchtte op het gebeurde, maar hij liet het onaangeroerd.

Op de stoep stond hij even, als in beraad, bleek en strak, en haalde diep adem. Als iets vijandigs voelde hij in zijn rug het schoolgebouw met alles en allen. Och, hoofd voor hoofd waren ze hem

misschien niet kwaad gezind, maar hij was niet tusschen hen ingeburgerd, hij ging te strak en zelfstandig zijn eigen weg en zoodra er conflicten dreigden, schaarden ze zich om den rector, die de macht had. Hij was een Noordeling, een stoeve, onwrikbare Noordeling, hij paste niet bij hun soepeler Zuidelijkheid.

Als Vader er nu nog was, dan zou hij het hem nu zeggen. — Vaak had hij de conflicten al voelen dreigen, maar hij had nooit iets gezegd om de late vreugd van den altijd-eenzamen werker niet te bederven. Maar nu zou hij het moeten vertellen, want het was er, het tastbare, en hij moest steun hebben — begrijpen. — En Vader zou die kunnen geven.

Maar Vader was er niet meer. — Zijn vreugd kon niet meer vernietigd worden. —

Die wetenschap was hem een oogenblik als een weldadige pijn, maar tegelijk schreeuwde zijn eigen gemarteldheid in hem om troost.

Moeder was er — zij zou hem bijstaan op den weg, dien hij moest gaan.

Met een diepen zucht liep hij den schemerenden wintermiddag in.

Koos Godewaard stond nog met den deurknop in de hand en er was iets in hem, dat aarzelde: teruggaan of niet? Maar hij wist op dat oogenblik niets meer te zeggen en zoo liep hij de hooge, schemerige gang door naar het geraas der machines, dat van achter de gesloten deuren het gebouw doortilde. Toch was het, of hij telkens terugkeeren moest, omdat er nog iets ongezegd was gebleven, iets beslissends, dat zich langzaam losmaakte uit zijn moeizame gedachten.

Hij was er steeds bang voor geweest, dat het niet gaan zou. — Veel banger nog dan het vorige jaar. — Toen was het ook een heele teleurstelling, maar den volgenden dag al had hij een langen, opgewekten brief van Vader, die hem wees op de werkelijke vreugde van Kerstmis, die hem ook heenwees naar de blijdschap van het wederzien, als hij er tegen het voorjaar eens een paar dagen tusschen uit mocht breken. —

Zou Vader het begrepen hebben, dat hij eigenlijk niet goed van

huis kon? Hij had toch nooit geklaagd, maar Vader was een, die tusschen de regels las je gedachten, die je niet gezegd had. En al toonde hij dan ook nooit, dat hij je zwakheid begrepen had, hij gaf je wel altijd den troost, die je neerslachtigheid verhelderde. Johan was zelfstandiger, meende hij, die leek op Vader, die ging zijn eigen weg bij 't ouder worden en kwam thuis als een volwassene, die meedeelt van zijn ervaring, maar niet hunkert naar de weldaad van een troostend begripen. Maar hij — o, wat zou hij niet willen geven voor een stil, vertrouwd uurtje in het ouderlijk huis, waar Vaders en Moeders aanwezigheid al zulk een blijdschap was.

Maar Vader was er niet meer.

Moeder — ja, Moeder nog wel gelukkig. Daarom had hij zoo naar het thuis-zijn op Kerstmis verlangd. Bij haar zou hij tenminste vinden iets van den ouden troost, die hem gesterkt weer voort zou doen gaan.

Maar 't kon niet, had de directeur daareven gezegd. Hij moest zelf uit voor familiebezoek, en er moest een vertrouwd iemand achterblijven voor het geval er iets in die dagen gebeurde. Koos wist wel: hij kon de heele zaak niet aan zijn lot overlaten, ook al werd er niet gewerkt. Misschien, dat hij er later eens tusschen uit kon.

Later. — Koos zuchtte. Hij opende de deur en 't lawaai sloeg met een bons tegen hem aan. 't Was, of het hem opeens benauwde, of een verstikking naar hem greep. O, hij moest er even tusschen uit — even maar — wat anders hooren en zien dan dit daverende fabrieksgeweld, waartegen al zijn gedachten en verlangens dood liepen. Hij hield het niet meer uit.

Als verloren voelde hij zich in zijn werk, dat hij altijd had beheerscht en zijn oogen, die her en der dwaalden, zagen niets, omdat zijn geest wegreisde naar het verleden en zocht — zocht naar het bekende — het geliefde.

Opeens was het, of een gedachte losflitste in zijn hoofd. Als hij eens vroeg voor nu — voor één dag maar. — Hij zou morgenavond terug zijn, dan was het nog twee dagen voor Kerst, daar zou de directeur wel geen bezwaar tegen hebben. — O, als dat eens kon —

Zesde kerstboek 3

vanmiddag, nu dadelijk weg, en dan morgenavond weer terug. — Onmogelijke reis, dat hinderde niet — hij moest even loskomen uit den dooden werkdwang, uit kunnen zeggen al de herinneringen aan Vader en aan zijn jeugd. — Ja, hij moest met iemand spreken over Vader — niemand van al deze menschen had hem gekend — liefgehad — en thuis was Moeder, zij droeg den weerschijn van het verleden.

Haastig, alsof hij bang was, telaar te komen, liep hij de gang terug naar het kantoor van den directeur. Deze keek even verstoord op, toen Godewaard na zijn „ja” binnentrad. Wat zou er zijn — toch geen „maren”?

Toen vroeg hij om zijn ééne dag. De patroon keek hem verbaasd aan.

„Maar, Godewaard, jongen. Zoo'n reis en dan morgenavond terug. Ja, als je 't graag wilt. Maar ik kan je geen dag langer geven, want Donderdag moet ik zelf weg. Dus, wat mij betreft, ik heb geen bezwaar. Och, ik begrijp het wel, 't is voor je Moeder natuurlijk ook een teleurstelling, als je heelemaal niet komt. Je bent er nog haast niet geweest na je Vaders dood. Dus, regel het dan maar. Als je maar zorgt, dat morgen alles zijn gang kan gaan.”

Koos slipte bijna tusschen zijn zinnen weg. Er was een jongensachtige schaamte in hem, omdat hij niet tot Moeder ging om haar steun te brengen, maar om steun te zoeken. Maar de blijdschap juichte er over heen: hij ging — hij ging. — Zijn vroolijke gedachten reisden vooruit: wat zou Moeder opzien — wien ze verwachtte, hem nu natuurlijk heelemaal niet. — Zou Johan er al zijn? Wat wonderlijk dan: het huisgezin samen — zonder Vader.

Hij jachtte zijn werk af, machinaal-punctueel, met een starren wil in zich, dat er morgen voor wat zijn deel betrof, niets verkeerd zou gaan. Toen, na een vluchtig afscheidswoord met den directeur, liep hij de fabriek uit, langs de portierswoning naar het groote hek. Op den weg was alles stil in den doezelenden, grauwen Decembermiddag, uit de verte rolde met een knerpend draaigeluid een wagen aan. Achter hem dreunde dof de fabriek.

Hij stond een oogenblik als in aarzeling. De plotselinge wijde vrijheid golfde over hem heen, hij voelde zich verzinken in een blijdschap, die tegelijk droefheid was, want: hij ging naar huis — naar huis. — Maar Vader was er niet.

Met een diepen zucht liep hij de schemerte in.

Ze troffen elkaar in de tram, voor het laatste eind.

En tegelijk wisten ze het van elkaar.

„Jij ook?” vroeg bevreemd Koos, en het was niet om het komen van Johan, want dat had hij kunnen vermoeden. Maar 't was om het bleeke, hunkerende in zijn gezicht.

„Ja — Jij ook?” vroeg Johan.

„Ja.”

Toen zwegen ze en dachten aan hetzelfde: hun thuiskomen straks, waar Vader niet meer was.

„Moeder weet zeker, dat je komt?” vroeg Koos tenslotte.

„Nee, want ik had een vergadering. Maar die heb ik laten lopen, want ik moest naar huis. En jij?”

„Van mij ook niet. Ik heb maar één dag. Met Kerst kon ik niet. En ik moest even naar huis.”

Ze keken elkaar aan, omdat ze onwillekeurig dezelfde woorden gebruikten. Zoo waren ze vroeger samen ook gegaan, als ze terugreisden van een logeerpartij en, zonder dat ze 't elkaar zeiden, toch in hun stemmen de vreugde doorklonk, dat ze weer naar huis gingen. En nu waren ze volwassen — ieder had zijn plaats in het leven — en de een had van den ander gedacht, dat hij sterk genoeg was om alleen voort te gaan. Hun bezorgdheid was na Vaders dood alleen uitgegaan naar de moeder, die zoo eenzaam achterbleef, die nooit gewend was geweest in eigen kracht de stormen het hoofd te bieden, maar altijd schuts gezocht had bij Vader of bij hun jeugd. Hoe zou ze nu voort kunnen — alleen — in den neergang van het leven, een oude vrouw, die geen beschermer meer had?

Maar nu wisten ze, dat de ouderdom een sterkte heeft, die de jeugd niet kent. Dat het wel altijd geschenen had, alsof Moeder

steunde op hen, maar dat zij in werkelijkheid steunden op haar. Dat zij, die altijd geweest was als een, die luistert, in de stilte van haar eigen leven een schutse gebouwd had voor het hunne, waarheen zij nu vluchtten met hun leed en hun verlangen.

De tram nam de laatste bocht en hield met een gierenden uithaal aan het eindpunt stil.

Zij stapten uit en sloegen de donkere dorpslaan in — twee eendere figuren — stoer en groot.

In de warme stilte van haar huisje zat Moeder Godewaard en wachtte. Haar kleine, grijze hoofd was juist gebogen binnen den lichtval van de lamp, de Bijbel lag nog open voor haar, maar ze las niet meer — ze wachtte. Niet meer met de dwingende onrust van de laatste dagen; ze had tot Frans gezegd, dat ze klaar moest zijn, en nu was ze werkelijk klaar. Klaar, om in haar bevende, geopende handen te ontvangen de vreugde van het Kerstfeest, de vreugde, die alleen gedragen kan worden door hen, die door de diepe smart om eigen verlorenheid zijn gegaan, een vreugde, die zoo groot is, dat ze de eenzaamheid tot volheid maakt en de duisternis tot licht.

En omdat die vreugde tot haar kwam, kon Moeder Godewaard nu stil zitten en wachten.

Het tuinhekje klapte.

Ze hief het hoofd op en luisterde. Ze had den geheelen dag geweten, dat Johan nu vakantie kreeg, dat dit zijn trein moest wezen, maar ze had haar verlangen stil gehouden.

Twee paar voeten knerpten na elkaar in het grint.

Haar gedachten verwarden zich. Wie konden er komen? Haar deur werd geopend. 't Moesten toch bekenden zijn, die zoo zeker door de gang binnenstapten.

Ze legde onwillekeurig de hand op haar hart — het klopte daarbinnen zoo.

Meteen kwamen ze binnen — twee hooge gestalten in haar kleine kamer — Allebei dus.

Toen zag zij ze aan en gelijk rees ze op. Zij moest gaan staan,

want zij was de sterke. Al stond ze daar ook in den schemer in al de schamelheid van haar ouderdom, zij had de kracht — en deze kinderen, ze kwamen tot h  ar. Nooit tevoren had ze ze zoo gezien, haar sterke jongens, die nog zoo zwak waren in het leven, die hun deel nog niet alleen konden dragen. Daar stond haar oudste, die het erfdeel van zijn vader droeg in zijn bleeke, strakke gezicht. En haar jongste met het hunkerende verlangen in zijn oogen, die schuts zocht bij haar, zooals zij bescherming had gezocht bij de sterke liefde van haar man.

Nu was in haar de sterkte, een sterkte, die weende over de schaduwen, die er waren in het leven van haar kinderen — een sterkte, die juichte, omdat voor hen ook de vreugde kon zijn, als zij met haar opgingen naar de kribbe van Bethlehem. Daar, bij den nieuw-geboren Koning werd het leven immers een feestgave, als zij het maar aanvaardden, knielend in schuldbesef aanvaardden uit Zijne Hand. Zijn verzoening dekte de pijnende wonden van elks leven toe en bracht het licht op de donkerste plaatsen. Liet Hij haar in dit uur niet aanschouwen den rijkdom van het deel, dat Hij haar gegeven had, altijd — ook toen ze het niet wist — maar nu in den ouderdom het meest?

Een aarzeling had ook de jongens bevangen, terwijl ze verder de kamer in kwamen. Er was zulk een wonderlijke sterkte in de moeder, een sterkte, die ze nooit hadden gezien, maar die nu als een moede glorie van haar uitstraalde.

Maar   en beweging — en ze was weer de oude.

Met uitgestrekte handen kwam ze op hen toe:

„Kinderen — ik heb zoo gewacht. Ik heb gedwongen om jullie komst. Maar God heeft mij stil gemaakt en mij doen zien, dat wij allereerst met bereide harten Kerstfeest moeten vieren, dat het het voornaamste is, hoe wij komen bij de kribbe van den Heiland. Dan wordt ook al het andere ons geschonken. Nu schenkt Hij ons zelfs nog dit wederzien en — ik heb het niet verdiend.”

Ze stonden dicht bijeen, de drie. Onwillekeurig gingen Johans oogen naar het portret. De kring sloot zich weer; ze waren thuis.

Een warme, weldadige ontspanning trok door hun wezen: hier waren ze kind — hier mochten ze volgen.

En terwijl Johan zich over zijn moeder boog en haar kuste, zei hij gesmoord:

„Moeder — wij zijn klein en geslagen — wij komen naar u gevlucht. Maar als God het ons geven wil, zullen wij met u gaan naar Bethlehem, daar heeft Hij ook vreugde voor ons bereid.”